

KERKORAAL

KERKORAAL

Verschijnt 4 keer per jaar
jaargang 7 - december 1982

Contactorgaan van de "Amici Cantus Gregoriani".
Tijdschrift voor Gregoriaans.

Redactie: Marie-Louise Egbers, Ger Koppenens, Jos leenen, Rens van de Laar, Silvère van Lieshout, Martin Polspoel.

Redactie en administratie: Burg. van Houtlaan 32,
5701 GH Helmond.
Tel. 04920 - 38571.

Abonnement f 25.-- per jaar overmaken op: AMRO-Bank Helmond
Rek.nr.: 42.06.65.323 Bankgiro 1065135 t.n.v. L. v.d. Laar.

Druk: Drukkerij Aarle-Rixtel B.V. te Aarle-Rixtel.

-O-

De "Amici Cantus Gregoriani" is een kring van mensen die zich verbonden weet met het Gregoriaans en door een jaarlijks terugkerende financiële bijdrage de verschijning van dit tijdschrift alsmede andere op het Gregoriaans gerichte activiteiten mogelijk maakt.
Inlichtingen op het redactieadres.

INHOUD

VAN DE REDAKTIE	67
TOELICHTING BIJ DE OMSLAG	67
SCHOLA CANTORUM IN STIPHOUT, Thomas v.d. Elsen.....	68 - 69
THEMA-AVONDEN RONDOM 'T GREGORIAANS, Martin Polspoel ..	70 - 72
THEORIE VAN HET GREGORIAANS, Jos Leenen	73 - 78
"HET GREGORIAANS; ZIJN HISTORIEK - ZIJN SCHOONHEID, Prof. Dr. Jozef Robijns	79 - 84
MEDEDELINGEN	85 - 88

VAN DE REDAKTIE

In dit kerstnummer van "Kerkoraal" beginnen we een nieuwe artikelenreeks onder de titel "Uit het koor geklapt". De redactie laat hierin mensen aan het woord om eens wat te vertellen over hun Gregoriaans koor.

Thomas v.d. Elsen, dirigent van de Schola Cantorum van de St. Trudokerk te Stiphout bijt de spits af.

Martin Polspoel heeft de afgelopen maanden een cursus gedraaid in Axel. Om U een indruk te geven van wat er die avonden gedaan is, heeft hij een verslag geschreven.

In januari start in Helmond de beginnerscursus Gregoriaans. Wat er tijdens zo'n cursus allemaal behandeld wordt beschrijft Jos Leenen.

Op 28 november j.l. hield Prof. Dr. Robijns in Achel een lezing onder de titel: "Gregoriaans; zijn historiek - zijn schoonheid". In deze "Kerkoraal" publiceren wij deze lezing.

De rubriek mededelingen ontbreekt natuurlijk niet.

De redactie wenst U prettige kerstdagen en een gelukkig nieuwjaar.

TOELICHTING BIJ DE OMSLAG

Geboorte van Adam.

Noorder Portaal Kathedraal van Chartres.

13e eeuw.

bespreking

UIT HET KOOR GEKLAPT

SCHOLA CANTORUM IN STIPHOUT

In dit kerstnummer van Kerkoraal kunt U iets lezen over het ontstaan van ons koor en onze bezigheden op het gebied van de Gregoriaanse muziek. Een paar jaar geleden werd in onze kerk te Stiphout een enquête gehouden over allerlei zaken die samenhangen met liturgie (Stiphout is een geannexeerd dorp en valt onder Helmond).

Bij de evaluatie bleek dat de Latijnse zang goed scoorde. Jammer alleen dat de Gregoriaanse gezangen al jaren in de "vergeethoek" waren beland. Zo kwam het voorstel om een Gregoriaans koor op te richten. Een oproep in het parochieblad leverde aanvankelijk vijf gegadigden op. Nou ja, een begin was er. Al snel ontstond de benaming Schola Cantorum. Een grote naam voor zo'n klein koor. Gelukkig gaat kwantiteit en kwaliteit niet altijd samen. Stoutmoedig gingen we aan de slag. Er kwamen nieuwe graduales. Zelf had ik een cursus Gregoriaans gevolgd en met hulp van enkele vaklieden op het gebied van deze muziek zou ik dan het koor gaan leiden. We repeteerden bij iemand thuis. Het is niet eenvoudig om zomaar alles te zingen wat in de graduale staat. Ik bedoel daarmee, van oudsher had men bij ons in de parochie de moeilijker gezangen zoals het alleluia en graduale gereciteerd. Er wordt dan ook één uur in de week intensief gerepeteerd op de gezangen die de derde zondag van de maand in de kerkboekjes staan vermeld. De wisselende gezangen zingen we zonder orgelbegeleiding en de vaste gezangen worden met een orgel begeleid.

De zangers waren erg enthousiast en allengs kwamen er enkele zangers bij. Het is wel erg moeilijk om jongere mensen bij de schola te krijgen. Ons koor heeft ook alleen mannenstemmen. De jeugd bestempelt het Gregoriaans al gauw als saai en treurige slaapmuziek.

Maar wat wil men de laatste tien jaren is het Gregoriaans op de achtergrond geraakt en zijn veel gezangen "vernederlandst". Onder de ouderen leeft deze zang wel, al moet ik meteen de kanttekening maken dat wij ons beperken tot vier vaste missen t.w. 1e, 8e, 11e en 18e. We vinden het jammer dat we de andere vaste gezangen niet kunnen brengen. Gregoriaans moet volkszang blijven en dit maak je er m.i. niet van als je telkens de voor-het-volk onbekende missen ten gehore brengt. Enfin, we bestaan nu zo'n twee jaren en het ledental is gestegen. Ook op hoogtijdagen wordt er een beroep op ons koor gedaan. Zo luisteren we de viering ook op met Kerstmis en Pasen. Nog steeds hoor ik reacties van mensen die zeggen dat het Gregoriaans zo mooi is, maar dat ze het niet kunnen zingen omdat de muziek vaak zo moeilijk en vreemd is. Ik verkeer in de

gelukkige positie dat ik die leergierige mensen door kan sturen naar het Ward Centrum waar Dhr. v. Lieshout elk jaar met een cursus Gregoriaans start.

Tja, een vraag waar ik dan nog mee zit is: Hoe krijg je jongeren ertoe deze muziek te gaan waarderen en daarna te gaan zingen?

Misschien zijn er geleerden die hierover iets zinnigs kunnen zeggen; ik weet het niet. Ik heb in dit schrijven getracht een beeld te schetsen van ons koor en ik hoop dat dit ook een aanzet kan zijn tot het dichterbij elkaar brengen van (Gregoriaanse) koren. Verder wens ik iedereen een zalig kerstfeest en..... zing ze.

Thomas v.d. Elsen

THEMA-AVONDEN RONDOM 'T GREGORIAANS

Van 14 oktober t/m 25 november 1982 werden in de gemeente Axel, telkens op donderdag, zeven thema-avonden rondom 't Gregoriaans gegeven. Het was ongeveer 20 jaar geleden dat in deze regio (Zeeuws Vlaanderen) nog enige aktiviteit op dit gebied had plaats gevonden.

Het programma vermeldde achtereenvolgens:

- terug naar de bron!
- historische achtergrond.
- woord en toon.
- van bouwsteen tot préfab.
- het meditatief element in de kunst.
- Gregoriaans en de westerse kultuur.
- terug naar de bron?

Hieraan voorafgaand werd op 7 oktober een informatie-avond georganiseerd. Op deze avond werd duidelijk gesteld, dat het geheel niet diende te worden opgevat als een **kursus** Gregoriaans in de traditionele zin van het woord.

Het doel bestond enerzijds in het belichten van de rol en invloed die 't Gregoriaans in ons westers cultuurpatroon heeft gespeeld, anderzijds werd niet voorbijgegaan aan het direkte kontakt met de muziek door een, over de gehele cyclus gespreidde, systematische analyse van de communie; Dominus dabit.... (1e zondag van de Advent).

De behandelde theorie werd via deze antifoon direkt aan de praktijk getoetst. Vertrekkend vanuit de pure melodie werden telkens nieuwe elementen ingebracht.

In grote lijnen hierbij een overzicht van wat ter sprake kwam.

1e avond:

Vóór de koffie, van half acht tot half negen, werd aan de hand van voorbeelden uit de schilderkunst en architectuur (dia's) het begrip "interpretatie" toegelicht. Ook het "religieuze element" werd hierbij tegelijk betrokken.

Vanaf de grotschilderingen liep het overzicht via de ikonen, romaanse kunst, de gotiek, S. Martini, van Eyck, Granach, Breughel, Rubens, David, tot J. Enser en Monet (impressionisme). Tevens kwamen parallellen met de evolutie van 't Gregoriaans aan bod.

Na een korte onderbreking volgde, tot kwart vóór tien, het tweede gedeelte.

- * Een eerste kennismaking met het notenbeeld (melodie) van de communio.
- * Ontstaan, groeiproces en betekenis van "de Advent" en Communio".
- * Behandeling van de tekst in het kader van de Adventstijd.
- * de begrippen Antifoon, Psalm, Antifonaal, Responsoriaal.

Eén en ander werd verduidelijkt met muziekvoorbeelden.

2e avond:

Betekenis van de muziek voor de Grieken, Romeinen en in de Middel Eeuwen.

- * Solmisatie - hexacordensysteem - modi (algemeen) en de re-modus nader bekeken.

Hierop aansluitend; de communio, modaal gezien.

- * Eenvoudige natuurtonen uit de Sjofar (Joodse Liturgie) tot hedendaagse composities toe ("Job" van Daan Manneke) omlijstten het gesproken woord.

3e avond:

Deze was geheel gewijd aan het "ritme".

- * uiteenzetting over de klassieke opvatting bij de Grieken, in de M.E. en de latere mensuralisten.
- * denkbeelden, en de over het ritme hieruit ontstane strijd, van mensen als Gontier, Pothier en Mocquereau.
- * Ictus (begrip, plaatsbepaling) - maat - arsis, thesis - ritmische gelaagdheid.
- * Als muziekvoorbeelden werden o.a. gebruikt: M.E. Dansvormen - Gregoriaans - etnische muziek - Barok - impressionisme - J. Brel.

4e avond:

Inleiding over de handschriften.

- * De betekenis van "Solesmes" in het algemeen en Dom. Mocquereau in het bijzonder.
- * Paleographie (Musicale) - Semiologie. ontstaan - grondprincipes - neum(en).
- * bespreking van enkele opnamen.

5e avond:

Vervolg handschriften.

- * nadere beschouwing van salicus, oriscus en quilisma.
- * de notatie (E) in 't Graduale Triplex, blz. 17-18, betekenis voor de praktijk.
- * het laatste uur werden een serie dia's bekeken, waarop de ontwikkeling van eenvoudige punt tot onze huidige notatie in beeld werd gebracht.

6e avond:

Voorzien van commentaar, en toegelicht met muziekfragmenten, kwamen achtereenvolgens aan de orde:

- * Vroege meerstemmigheid vanuit het Gregoriaans.
- * evolutie van de Mis in de muziek (t/m Thijs van Leer).
- * Gregoriaans en de beiaardkunst.
- * toneel in de Kerk.
- * Gregoriaans in profane composities.
- * Gregoriaans als "minimal-art".

7e avond:

aktiviteiten op het gebied van 't Gregoriaans (A.C.G.)

- * korte uiteenzetting over "Psalmodie".

- * als sluitstuk, opnieuw aan de hand van dia's, een beschouwing over de architectuur van Dom. v.d. Laan en de kapel "Notre-Dame du Haut" te Ronchamp, ontworpen door Le Corbusier.

Acht mensen, waarvan drie uit Koewacht, drie uit St. Jansteen en twee uit Hulst, vormden een aandachtig, trouw en dankbaar publiek.

Onder hen was één persoon een nog actief koorlid.

Een tweede koorlid kon wegens drukke werkzaamheden (kwestie onderwijs) slechts drie avonden volgen.

de docent, Martin Polspoel

THEORIE VAN HET GREGORIAANS

Ontleend aan "Beginnerscursus Gregoriaans".

- Een cursus van 10 avonden georganiseerd door Ward Centrum Nederland, en Amici Cantus Gregoriani, met bijbehorend cursusboek samengesteld door Jos Leenen en Ton Tromp.
- Voorbeelden en oefeningen zijn genomen uit: J.B. Ward "Muziek vierde jaar" Desclee, Doornik 1952.

Dat onderstaande is ontleend aan de "Beginnerscursus Gregoriaans", houdt niet in, dat dit artikel dienst zou kunnen doen als een schriftelijke cursus Gregoriaans.

Dat leer je door het te doen. Theorie is pas waardevol als deze gekoppeld is aan de praktijk.

Vandaar dat de opzet van de beginnerscursus ook is, een aan den lijve ervaren. Door het zeer concreet bezig zijn, draagt zich daarna de theorie vanzelf aan. De cursisten worden langzaam vertrouwd gemaakt met Gregoriaans door een aantal elke les terugkerende zaken zoals:

- stemvorming
- treffen
- ritme
- notatie
- improvisatie
- gezangen uit het Liber Cantualis.

Deze ondernomen poging om te beschrijven wat men eigenlijk moet ondergaan, zoals op een cursus wel mogelijk is, is dus eigenlijk een hachelijke zaak.

Toch kan onderstaande misschien wat verhelderend werken door diegenen, die al wat vertrouwd zijn met Gregoriaans. Het zou kunnen aanvullen wat reeds voorhanden is, oproepen wat eens bekend was. Het zou, tot slot van deze inleiding, een indruk kunnen geven van de theoretische achtergronden van een zeer praktische cursus.

De taal

De taal van het Gregoriaans is het Latijn. Om melodie en ritme van deze muziek goed te begrijpen is het nodig om iets meer te weten over de eigen aard van het kerklatijn. We houden ons even bezig met de uitspraak van deze woorden in de tijd dat het Gregoriaans ontstond. De lettergrepen van de Latijnse woorden hadden toen nagenoeg dezelfde duur.

Accent van het Latijnse woord.

Wanneer we de Nederlandse woorden, vâder, móeder, vertrék, bekéring, voor onszelf uitspreken, dan zullen we bemerken, dat de accent-letter-

Dit in tegenstelling tot Latijnse woorden, waar de accent-lettergreep niet sterker was. Wel werd die lettergreep op een hogere toon gesproken. De accent-lettergreep werd niet neergedrukt, maar als iets lichts in de hoogte geheven. De verhoging van toon was al voldoende om het accent te doen uitkomen. Het was een verheffing van stem-hoogte, die leven gaf aan het woord. Deze hogere en ook lichtere "toon" wordt ook wel "tonisch accent" genoemd. De accentlettergreep werd niet verlengd. Het accent was kort.

Een gebaar, in dit geval de ictus-strijk, verduidelijkt, wanneer dit verzorgd wordt uitgevoerd, de vocale bedoelingen. De lichamelijke ervaring stimuleert een vloeiende manier van zingen.

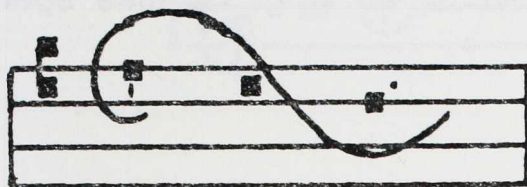
A musical staff with five horizontal lines. A wavy line starts at the first line, goes up to the second space, down to the first space, up to the second space, down to the first space, and up to the second space. Square notes are placed on the first line, second space, first space, second space, first space, and second space. A small square note is also on the second space at the end of the staff.

di- es i- rae
pa-ter nos-ter
omnes gen-tes
u-num De- um

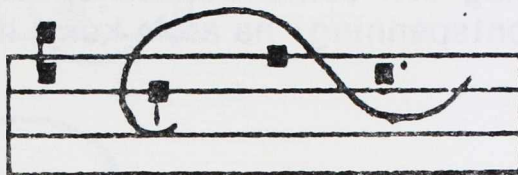
De ictus-strijk is een eenvoudige, elementaire beweging van op en neer. Zonder enige hoekigheid beweegt de arm zich op en neer, waarbij de neer zonder enige benadrukking als het ware voortkomt uit de op-impuls.

In voorbeeld 1 en 2 komt de accent-lettergreep overeen met de hogere noot. Voorbeeld 2 wordt met dezelfde intentie gezongen als voorbeeld 1. De neermaat in deze tweede oefening vraagt om een andere beweging: arsis - thesis

voorbeeld 2

Do- mi- nus
glo- ri- a
Is- ra- el
ky- ri- e

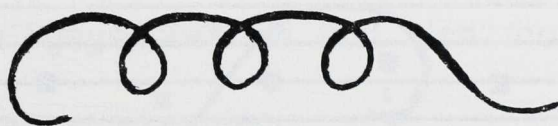

Ma- ri- a
ae- ter-num
sur- rex- it
su- a- vis

Chironomie

Het Gregoriaans is vrij-ritmisch. Het bedient zich niet van maatstrepen, die de muziek in gelijke maten verdeelt. Het Gregoriaans heeft een geordende beweging in zich, waarbij om de twee of drie tijden een steunpunt voorkomt. Dit ritmische steunpunt, de ictus, valt steeds op de eerste noot van een groep van twee of drie.

Een dergelijk vrij-ritmische beweging, met golven die soms groter soms kleiner zijn, maar altijd doorgaand zonder schokken of stoten, vraagt om een gebaar, dat in staat is om dit ritme visueel te maken: de chironomie

We maken een aantal ritmische golven. Met de rechterhand draaien we grote cirkels met de richting van de klok mee. Gebruiken we beide armen, dan beweegt de linkerarm spiegelbeeldig.

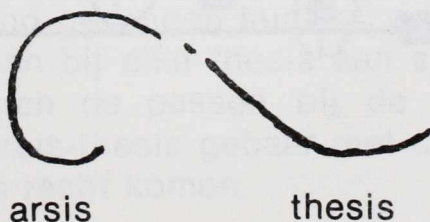
Uit de omhooggaande beweging moet stuwkracht, spanning spreken, wat nog geaccentueerd wordt, als het hele lichaam zich naar het toppunt toe enigszins verheft.

Bij een daling moet een ontspanning voelbaar en zichtbaar zijn.

Een ritmische golf bestaat uit twee delen:

1 de omhooggaande, vlotte, lichte beweging die spanning uitdrukt, **de arsis**

2 het neerkomen, het uitlopen dat het idee wekt van aankomst, ontspanning, **de thesis**

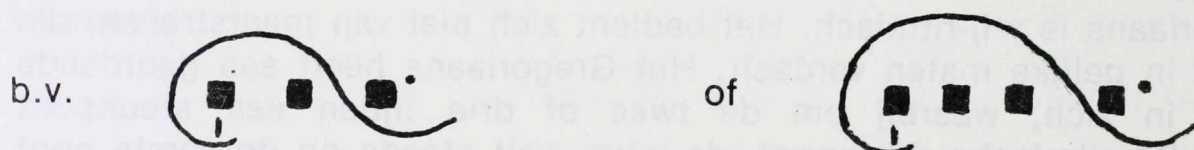
arsis

thesis

Deze twee delen kunnen niet gescheiden worden. Ze zijn onlosmakelijk verbonden. Zoals na elke inademing een uitademing volgt en zoals elke hartslag een samentrekken en een loslaten is, zo volgt na elke spanning een ontspanning: na arsis komt thesis.

Door gebruik van arsis thesis geven we mede de groepering van noten aan:

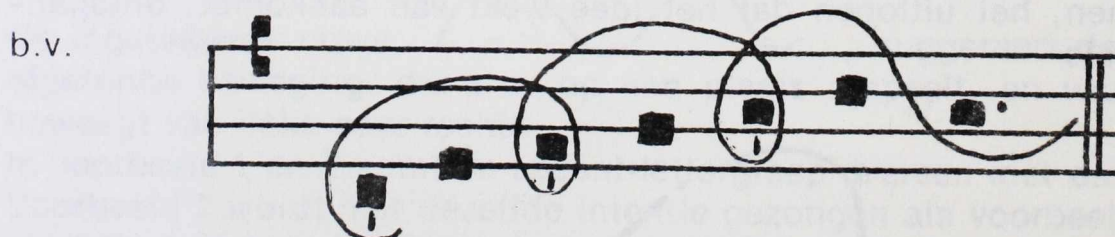
In onderstaand voorbeeld zijn drie ritmische golven met elkaar verbonden. We hebben hier te doen met groepen van twee noten

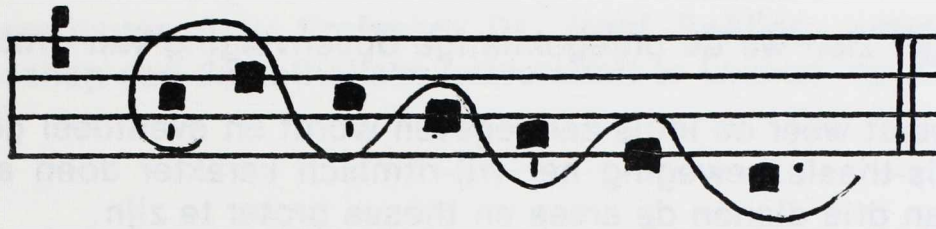
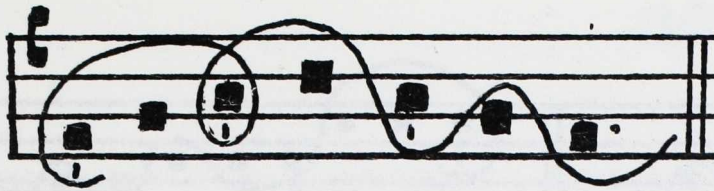

Om de groepering van noten aan te geven, staat bij elke eerste noot van de groep een ictus

Als een melodie stijgend is, dus meer spanning in zich heeft, gebruiken we meerdere arses achter elkaar. Zo vertaalt zich een dalende melodie in meerdere theses.

Vrij ritme

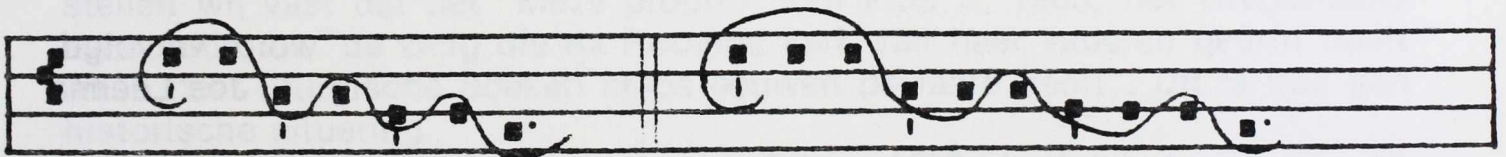
Een belangrijk kenmerk van het Gregoriaans is het vrij-ritme. D.w.z. dat een melodie zich niet van het begin tot eind beweegt in groepen van twee ofwel in groepen van drie, maar een mengeling is van groepen van twee en drie noten.

De chironomie is een geschikte manier om deze afwisseling zichtbaar en voelbaar te maken. Wil de koorzanger rendement hebben van de chironomie van de dirigent, dan moet hij deze taal kunnen verstaan. Meer nog, hij moet zelf deze taal spreken. Elke koorzanger zou de chironomie in zijn "vingers" moeten hebben, om werkelijk profijt te kunnen hebben van wat de dirigent beoogt.

Vrij-ritme is een ervaringsgegeven en laat zich moeilijk op papier vastleggen.

Ter illustratie toch enkele voorbeelden.

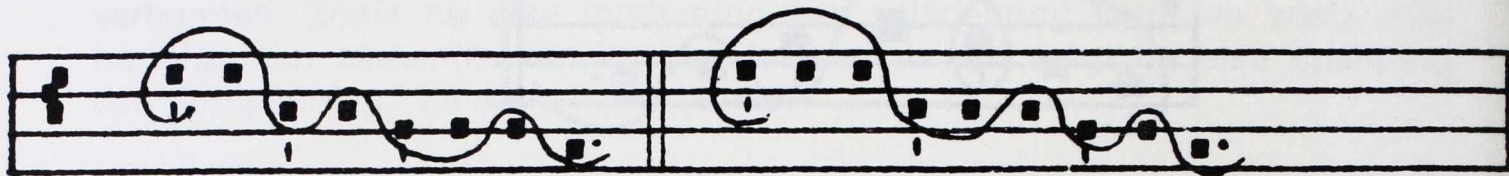
voorbeeld

Het eerste gedeelte beweegt zich in groepen van twee, het tweede gedeelte bestaat uit groepen van drie.

Wanneer de ictus wordt aangegeven, b.v. door bij elke eerste noot van een groep te tikken, is de ervaring van groepen van twee en daarna van groepen van drie voelbaar. Om intenser het verschil te ervaren in groepen van twee en drie, zou de regel lopend gezongen kunnen worden, waarbij men bij de arsis een stap naar voren en bij elke thesis een stap naar achteren maakt. Zonder te versnellen dienen de passen bij de groepen van drie groter gemaakt te worden. Het arsis-thesis gebaar met de armen laat het verschil in groepen volledig tot zijn recht komen.

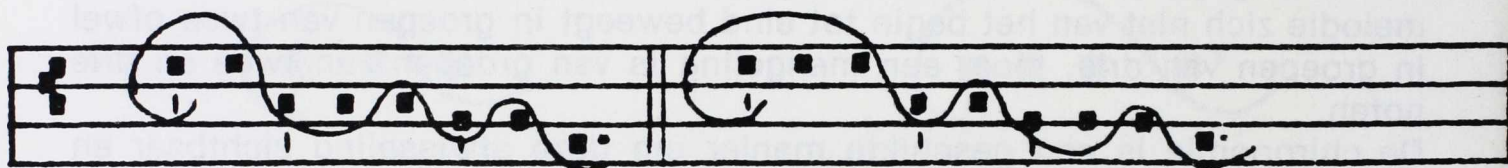
voorbeeld

In deze regel zien we de onregelmatige opeenvolging van groepen van twee en drie.

Wanneer eerst weer de ictus aangegeven wordt en eventueel gelopen wordt, zal de arsis-thesis beweging het vrij-ritmisch karakter doen aanvoelen. Bij groepen van drie dienen de arses en theses groter te zijn.

voorbeeld

Deze oefeningen dienen ertoe te leiden, dat de ritmische ordening innerlijk aangevoeld wordt.

Een niet zo denkbeeldig gevaar is, dat men dikwijls onbewust, de steunpunten te duidelijk uit de verf laat komen. Steunpunt wordt dan leunpunt. In stilte gezongen zou de spanning en ontspanning van de hele zin, met zijn opeenvolging van verschillende groepen, moeten spreken. Dan pas kunnen we zeggen dat is Ritme, waarvan Plato beweert: "Ritme is orde in de beweging" en Augustinus: "Muziek is de kunst van de schone beweging".

wordt vervolgd.
Jos Leenen

"HET GREGORIAANS; ZIJN HISTORIEK - ZIJN SCHOONHEID"

Referaat voorgedragen door Professor Dr. Jozef Robijns, professor in de muziekwetenschap aan de katholieke universiteit te Leuven, op 28 november 1982 te Achel.

Ofschoon voor iedereen de inhoud van de term Gregoriaans evident lijkt, is het toch niet zo gemakkelijk een exacte en volledige omschrijving te geven van dit begrip.

Reeds bij het eerste opduiken in de 9de eeuw van de naam "Carmen gregorianum", nl. in een brief van Leo IV ($\pm$ 855), was er al heel wat verwarring. Gelet op de datum van ingebruikneming van de term, zou men kunnen veronderstellen dat het Gregoriaans zou ontstaan zijn, ofwel in de eerste 6 eeuwen van de kerk, d.i. tot aan het bestuur van Gregorius, ofwel in de eerste 8 eeuwen van onze tijdrekening, tegelijk met de liturgie en in nauwe wisselwerking ermee.

Toch was ten tijde van Gregorius de Grote (+ 604) slechts een gedeelte bekend van het repertoire dat later als "Gregoriaans" bestempeld werd. En dit was ook nog het geval ten tijde van de naamgeving, want ook later werden inderdaad nog dergelijke melodieën gecomponeerd, opgevat volgens dezelfde beginselen en door Rome officieel als Gregoriaans erkend, o.m. bij nieuwe zalig- of heiligverklaringen, of omdat de oorspronkelijke versie als te moeilijk aangevoeld werd, of zelfs zonder bepaalde redenen, tenzij misschien om het repertoire aan te vullen (de bekende VIIIste mis bv., "de angelis", dateert voor een groot gedeelte wellicht uit de 15de-16de eeuw). Wanneer we kijken naar de houding van de kerk in onze 20ste eeuw, dan stellen wij vast dat het "Motu proprio" van Pius X, 1903, het Gregoriaans aanduidde als "de zang die de Roomse kerk van haar vaders geërfd heeft en in haar liturgische boeken sinds eeuwen bewaard heeft". Dit is dus een historische situering.

De Instructie van de Congregatie der Riten, 1958, beziet het van uit een ander (juridisch) standpunt: "het Gregoriaans is te vinden in de door de H. Stoel goedgekeurde boeken". Deze boeken waren intussen, zij het slechts gedeeltelijk, verschenen na de opdracht door Pius X, nl. het Graduale in 1907, het Antifonale in 1912.

We zouden als omschrijving willen stellen dat het Gregoriaans het geheel is der eenstemmige zangmelodieën op latijnse teksten die in de loop der tijden als officiële zang bij de liturgische plechtigheden in de rooms-katholieke kerk zijn aangewend, en door deze als de haar-eigen-gezangen erkend en beschouwd werden.

Hiermee is zeker niet het probleem van de herkomst opgelost. De vraag naar de herkomst van het Gregoriaans is een der meest omstreden kwesties

in de sektor mediëvistiek van de muziekwetenschap, mede door het feit dat het oudste Gregoriaanse muziekschrift slechts dateert van ca. 900. Toch mag men gerust beweren dat de eerste oorsprong moet dateren uit de vroegste periode van de kerk. Het Gregoriaans heeft echter een lange geschiedenis doorgemaakt waarin verschillende perioden kunnen onderscheiden worden.

I. HISTORIEK

A. De vroeg-christelijke muziek.

De muziek vóór het optreden van Gregorius wordt vrij algemeen betiteld als de vroeg-christelijke muziek. Zij zou zelf nog kunnen onderverdeeld worden in een eerste fase tot aan het edict van Constantijn, 313, en de verdere ontwikkeling vanaf die datum toen de kerk volledig naar buiten kon treden. Men mag gerust zeggen dat dát wat de eerste christenen gezongen hebben, en wat achteraf omgebogen is tot wat vanaf een bepaald moment Gregoriaans genoemd werd, in zijn stilistische kenmerken voor het grootste deel afkomstig is uit een vermenging van elementen, overgenomen uit verschillende liturgieën van de volkeren uit de periode rond de geboorte van Christus.

1. De vroegste tijd.

Ofschoon wij over de oudste muziek geen andere gegevens hebben dan de litteraire getuigenissen van de kerkvaders, mag men toch stellen dat er alvast tot het einde van de 2de eeuw veel verscheidenheid moet geweest zijn, zowel in gebruiken als in vormen. De christen gemeenten waren nog klein en de plechtigheden werden gevierd in gewone huizen.

Op muzikaal gebied mag men zeggen dat de jonge kerk zeker niet een totaal nieuwe muziek bracht, maar dat, samen met elementen uit de liturgie, ook zangwijzen overgenomen werden uit de bestaande liturgieën en kerken waaruit geleidelijk aan mensen zich bekeerden tot nieuwe christenen.

Dat voor de vroeg-christelijke muziek teruggegrepen werd naar bestaande gezangen, dus naar gezangen afkomstig uit vóór-christelijke liturgieën, wordt o.m. aangetoond door een voorschrift van paus Johannes I (midden 3de eeuw): "Nihil innovetur nisi quod traditus est" - er worde niets ingevoerd dat niet overgeleverd is.

De jonge christelijke kerk heeft dus allerhande invloed ondergaan van de omliggende muziekculturen en van de godsdienstige sekten die het christendom voorafgingen.

Niet alleen op liturgisch gebied was Rome schatplichtig aan de Oosterse moederkerken, doch ook gezangen en gebedsformules werden hieraan ontleend, en deze werden daarbij gedurende een drietal eeuwen voorge dragen in het Grieks.

De vroeg-christelijke muziek vertoont aldus een verscheidenheid aan invloeden:

- Joodse (vooral op de organisatie van de liturgie maar ook op het psalm-

recitatief en op de responsoriale psalmodie - voorzang met refrein: versus responsorialis);

- Syrische (op de antifonale psalmodie met het om beurten zingen van 2 koren of 2 halfkoren, en op de hymne);

- Hellenistische (o.m. op de theorie van de octo èchoi of 8 modi, ofschoon men onmiddellijk moet stellen dat de middeleeuwers de Griekse theorie foutief hebben geïnterpreteerd).

Algemeen mag worden gezegd dat deze muziek principieel vocaal was; de instrumentale muziek van die tijd was zeer heidens-werelds van karakter, en de liturgische vieringen moesten aanvankelijk ook clandestien gebeuren, waardoor "luidklinkende" instrumenten dienden geweerd te worden.

2. Na het Edict van Constantijn.

Met het edict van Constantijn in 313 kreeg de kerk de vrijheid. Nieuw gebouwde basilieken, Byzantijs van inspiratie, vol praal en symboliek, vergen ook nieuwe liturgieën. De eredienst wordt georganiseerd met de indeling van het kerkelijk jaar rond drie hoofdmomenten: Kerstviering met voorbereiding en naviering, het Paasgebeuren, eveneens met vóór- en naviering, en de Pinkstertijd.

De uitstraling en uitzwerming van de kerk met grote liturgische plechtigheden heeft ook een grote gebruikstoename van de liturgische muziek tot gevolg. Maar het ontbreekt de kerk nog aan een centraliserende instantie. Vandaar dat in de zang dialecten ontstaan, waarvan sommigen op een of andere wijze zullen blijven voortleven: het Ambrosiaans in Noord-Italië, het Mozarabisch in Spanje, en het Gallicaans dat zelf een aantal onderdialecten ervaart.

B. Het Gregoriaans vanaf Gregorius tot de 12e eeuw.

Ofschoon de Middeleeuwers Gregorius (paus van 590 tot 604) beschouwen als de door God bezielde componist - cfr. de talrijke afbeeldingen terwijl hij onder de inspiratie van de H. Geest, voorgesteld onder de vorm van een duif, muziek schrijft of dicteert - mag men zeker niet beweren dat Gregorius de componist zou zijn van vele Gregoriaanse gezangen. Het auteurschap van Gregorius is niet dat van de scheppende kunstenaar maar wel dat van de organisator van de liturgie en al dan niet ook de organisator van de verpreide melodieën.

De traditie over zijn auteurschap is wel zeer oud. Toch zijn er geschiedschrijvers die het gezag van Gregorius betwist hebben, o.m. de Belgische musicoloog Francois Auguste Gevaert in de 19de eeuw, en de professoren Smits van Waesberghe en Hélène Wagenaar-Nolthenius in onze eeuw.

Vast staat in ieder geval dat Gregorius verschillende vèrstrekkende maatregelen heeft genomen die de liturgie vastlegden, en op die manier heeft hij ook, tenminste onrechtstreeks een hervorming bewerkstelligd van de zang. Want Gregoriaans is fundamenteel gebonden aan de liturgie en de zang kan daarbij een begeleidende rol hebben of de overhand krijgen. D.w.z. dat de stijl van de zang afhangt van de band met de liturgie en dat de plaats in de liturgie en de liturgische functie zowel de uitvoerders

bepaalt, als het karakter van de zang die kan bestemd zijn voor de priester, voor het volk, voor het koor of voor solisten.

Door de systematisering die Gregorius doorvoerde in de liturgie, is er ook een gelijkaardige ordening gekomen in de muziek.

Gebruik wordt daarbij gemaakt van de nomosmelodie (één melodie met vaststaande lijn maar met verschillende teksten), en van de centonisatie (samenbrengen van elementen uit verschillende gezangen tot één nieuw gezang). Beide procédés worden ook later nog gebruikt, zelfs tot in de 20ste eeuw. Ook de theorie van de modus-leer - overgenomen uit de Griekse theorie - dient de verdere systematisatie. De gezangen worden nog meer gelatiniseerd en de Griekse elementen worden herleid tot een minimum, alhoewel niet volledig opzij geschoven.

De organisatie van de liturgie had uiteraard ook praktische gevolgen voor de zang. Bv. werd het Alleluia voorgeschreven over het hele jaar behalve voor de vasten, waardoor vele Tractus-gezangen verdwenen en nieuwe Alleluia-melodieën dienden gecomponeerd te worden.

Na deze reorganisatie kende het Gregoriaans een grote bloei en dat in ver uit mekaar gelegen streken. Dit werd mede in de hand gewerkt door de "schola cantorum" die te Rome aan Santa Maria Maggiore en aan San Giovanni in Laterano actief was. Hier werden zangers gevormd die bij de verdere kerstening ook de zang mede verspreidden, maar werden terzelfdertijd uit deze nieuwe gekerstende gebieden zangers aangetrokken die te Rome de kennis van het Gregoriaans verwierven.

Ook buiten Italië worden scholen gevormd doch de paraphonistae (hoofdzangers of zangmeesters) komen van uit Rome. Grote scholen zijn deze van Aken, Rouen, Metz, Sankt Gallen. Men leest daarbij meermaals over botsingen tussen de verfijnde romeinse zangers en de ruwe Franken. In welke mate Johannes Diaconus de waarheid spreekt is niet met zekerheid uit te maken: "met hun zuipkelen, zegt hij, kunnen de noorderlingen wel brullen als de donder of ratelen als vrachtwagens, maar van de elegante en zoete liturgische gezangen brengen zij niets terecht".

De bloei duurde zeker tot de 9de eeuw, maar vanaf de 10de en vooral sinds de 12de eeuw, ziet men het zuivere begrip van het Gregoriaans verminderen - dit loopt samen met de opkomst van de meerstemmigheid -: de zuiverheid van het ritme en het echte begrip van de modus zullen stilaan verdwijnen.

Dat men de melismatische zang van het Gregoriaans niet meer aanvoelt wordt geïllustreerd door de opkomst van de tropen: de zuiver textuele tropen plaatsen een lettergreep onder elke noot van een lange melisme (o.a. in de talrijke Kyries die hier hun naam ontvangen, Kyrie Fons bonitatis enz.), de textueel-muzikale tropen voegen daarenboven nieuwe melodieën toe aan de bestaande en zullen, na uitbreiding, aanleiding geven tot het liturgisch drama dat in onze streken mogelijk zijn bakermat kende.

C. Periode van verval en herstelpogingen.

Met de twaalfde eeuw begint een vervalperiode die lang en zwaar is gebleken. En reeds zeer vroeg werd dit beseft, zodanig dat er pogingen

ondernomen werden tot herstel, zoals deze van de Cisterciënsers in de 12de en deze van de Dominikanen in de 13de eeuw. Bijna fataal was de herziening die doorgedreven werd in de 16de eeuw en waaraan o.m. de namen verbonden zijn van Palestrina en Zoilo. Hierin werd veel gesnoeid en verminkt.

Gedrukt op de persen van kardinaal de Medici (1614-1615) - vandaar de naam "Medicea"-uitgave - is deze uitgave een product van Gregoriaanse onkunde, met zware, vierkante kwadraatnoten, en veel gebruik van alteraties, kenmerk van een modern-tonale toonspraak.

Een sterke neiging naar de moderne toonaarden, mét de gevoelige noot, doet zich op dit ogenblik ook in de polyfonie meer en meer voelen. Dit heeft o.a. ook invloed op de derde modus waar bv. de dominant si opgeschoven wordt naar do.

Ook de melodieën ondergaan talrijke wijzigingen in verband met de solmisatielettergreep. Wanneer in de tekst notennamen voorkomen (bv. "remissio" heeft re, mi en si) dan zullen daarop ook de noten aangebracht worden met dezelfde naam.

De Medicea-uitgave, die eerst een officieel karakter droeg dat echter vrij vlug door Paulus V ingetrokken werd, kende een grote verspreiding. Vanaf de 17de eeuw loopt dit verminkt repertorium door in plaatselijke uitgaven met logge bloknoten, talrijke maatstepen, alteraties, verdwijning van langere melismen, gewijzigde melodieën enz., en in de 19de eeuw kende deze uitgave nog een herdruk te Regensburg waarop zelfs van Rome een privilege verkregen werd voor 30 jaar (1871).

Ook thans was er geen algemeen centraal gezag met de boeken. In ons land bv. (België; red.) had ieder bisdom zijn eigen uitgave en in Mechelen verscheen in 1848 nog een uitgave van het Graduale, gebaseerd op de Medicea, die ver tot in het begin van de 20ste eeuw was.

Doch in de 19de eeuw ook komt het herstel van het Gregoriaans op gang, en wel langs het herstel van de liturgie om, dit vooral onder impuls van de Benedictijnen van Solesmes, o.m. Dom Gueranger, Dom Jaussions, Dom Pothier, Dom Mocquereau, die o.m. de reeks "Paléographie musicale" publiceren met fotografische reproductie van volledige handschriften, studies en moderne transcripties.

Ook ons land blijft niet onverschillig. Jaak Lemmens bv, die door kan. Van Damme overtuigd werd om uit Londen opnieuw naar België te komen om daar door de Belgische bisschoppen benoemd te worden tot de eerste directeur van een nieuwe Ecole de musique religieuse, het later Lemmensinstituut, werd op 13 november 1878 ontvangen door Paus Leo XIII, aan wie hij enormiteiten in de Regensburger-uitgave van 1871 doet opmerken: "de toutes les mauvaises éditions, c'est la plus mauvaise".

D. Heropleving na het "Motu proprio".

Het "Motu proprio" van Pius X, 22 november 1903, herstelt opnieuw het Gregoriaans in eer als "de eigen zang der roomse kerk", en beveelt ook een nieuwe uitgave aan van Graduale en Antifonale, gesteund op de oudste

bronnen. Deze "Editio vaticana" verscheen in 1907 (Graduale) en 1912 (Antifonale). Het gevolg was een nieuwe heropleving tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw, waarbij vaak in kleinere kerken en gemeenschappen een zekere sleur aan deze muziek én haar kunstwaarde én haar religiositeit ontnomen werd.

Na het tweede vaticaanse concilie wordt de actieve deelname benadrukt van de gelovigen aan de liturgie. Daartoe wordt een ruimere plaats toegekend aan de volkstaal, en ofschoon de kerk steeds de Gregoriaanse zang is blijven erkennen als eigen aan de romeinse liturgie, werd, tegen de voorschriften van Rome in, vrij algemeen het Gregoriaans ter zijde geschoven ten voordele van liederen in de volkstaal (zo al niet in het Engels!).

Ook nog in de "Constitutio de Sacra liturgia" van 1963 staat dat "de kerk de Gregoriaanse zang erkent als eigen aan de romeinse liturgie; en daarom moet deze in de liturgische diensten, bij gelijke omstandigheden, de eerste plaats innemen".

In de Instructie over de muziek in de liturgie van 5 maart 1967 wordt nog steeds aan "de Gregoriaanse zang, als de eigen zang van de romeinse liturgie" de eerste plaats toegewezen in de gezongen liturgische handelingen die in het latijn gecelebreerd worden, maar er wordt geen bezwaar meer gemaakt dat, tijdens eenzelfde viering, sommige delen in een andere taal zouden gezongen worden.

Het erge in de laatste jaren is wel dat ook in de kerk, elke gemeenschap ging experimenteren op zijn eigen manier en blijkbaar de voorschriften van uit Rome naast zich legde.

Geleidelijk aan krijgt het Gregoriaans thans opnieuw erkenning, en niet alleen in de strekking die steeds verdedigd werd door de "Consociatio Internationalis Musicae Sacrae" (C.I.M.S.), maar in meer en meer liturgische centra die zich bewust zijn van de liturgische én van de kunstwaarde van het Gregoriaans.

Met een zeker leedvermaak moet men daarbij vaststellen dat velen, die mede oorzaak waren van het verdwijnen van het Gregoriaans uit de kerkelijke diensten, thans grote fans zijn van concerten met Gregoriaanse muziek. Maar ofschoon wij niets willen afdoen aan de (gelukkige) herwaardering die het daar ondervindt, toch moeten bij benadrukken dat het op deze manier nooit voor honderd procent zijn functie vervult, en ook slechts een gedeelte van zijn schoonheid laat aanvoelen. Gregoriaans heeft immers naast de eigen schoonheid, ook een liturgische schoonheid.

Prof. Dr. Jozef Robijns
Professor in de muziekwetenschap aan de
katholieke Universiteit
te Leuven.

WARD CENTRUM NEDERLAND

Boeken

Bestelnr.:	GREGORIAANS
8111 - Graduale Romanum (1974; linnen)	f 40,—
8112 - Liber Cantualis (1979; kunstleer)	f 8,—
8113 - Liber psalmorum pro communione (1980; privé uitgave)	f 15,—
8114 - Psalterium (1981; linnen)	f 70,—

Platen

Gregoriaans

8131 - De metten van Kerstmis *	f 25,—	S O L E S M E S
8132 - Kerstmis: nachtmis en dagmis *	idem	
8133 - Johannuspassie en kruisaanbidding *	idem	
8134 - Pasen: dagmis *	idem	
8135 - Requiemmis met officie *	idem	
8136 - mis en officie van Benedictus *	idem	
8137 - 23e en 33e zondag door het jaar St. Jozefkoor	f 18,90	
8138 - Venite exsultemus abdijkoor Grimbergen	f 18,90	

U kunt uw bestelling plaatsen bij:

WARD CENTRUM NEDERLAND
WILLEM PRINZENSTRAAT 43
5701 BC HELMOND
04920 - 45597

Portokosten zullen in rekening worden gebracht.

Prijzen vanaf november 1981.

Het boek "Studie over het Gregoriaans" van Hélène Nolthenius is voor f 90,— (inclusief verzendkosten) verkrijgbaar bij het Ward Centrum.

BEGINNERSCURSUS GREGORIAANS

Het Gregoriaans is voor sommigen een bekend begrip. Voor anderen iets nieuws. Feit is dat de laatste jaren een toenemende belangstelling bestaat voor deze eeuwenoude muziek die haar oorsprong vindt in gebieden ver van ons land en door de tijden heen typisch West-Europees is geworden.

Niet alleen als muziek voor de kerk heeft zij een grote waarde, ook cultuur-historisch gezien heeft zij een grote invloed gehad op de ontwikkelingen in de muziek van later tijden.

Om allen, die hiermee kennis willen maken hiertoe de gelegenheid te geven, organiseert het Ward Centrum Nederland een beginnerscursus.

De cursus start in januari 1983 op de dinsdagavonden:
11/1; 18/1; 25/1; 1/2; 8/2; 22/2; 1/3; 8/3; 15/3; 22/3.

De 10 avonden worden gegeven in het "Theo Driessen Instituut" (10 minuten van het station) te Helmond, en omvatten 2½ uur per avond.

Er wordt o.a. gewerkt aan:

- stemvorming cursisten
- à vue zingen
- ritme
- notatie
- uitspraak van het latijn

De kosten bedragen (inclusief het cursusmateriaal) f 100,—.

U kunt zich inschrijven door een briefje met daarop naam, adres en telefoonnummer te sturen naar:

Ward Centrum Nederland
Willem Prinzenstraat 43
5701 BC Helmond

U kunt ook bellen. Het telefoonnummer is: 04920-45597.

Gelijktijdig dient U f 100,— over te maken naar de RABO-bank rek.nr. 17.10.50.851 t.n.v. Ward Centrum Nederland.

Bevestiging na ontvangst betaling.

GREGORIAANS GEZONGEN TE:

Breda, Begijnhof, Catharinastraat:

Elke 1e zondag van de maand van september t/m juli: Vespers.

Aanvang: 17.00 uur.

Elke 3e zaterdag van de maand van september t/m maart: H. Mis.

Aanvang: 19.00 uur.

Helmond, Kapel St. Lambertusziekenhuis:

Elke 1e zondag van de maand: van september t/m juli en op 1e Kerstdag, 1e Paasdag en 1e Pinksterdag: Vespers. Aanvang 18.30 uur.

Helmond, St. Jozefkerk:

Elke 2e en 4e zondag van de maand: Hoogmis. Aanvang: 9.30 uur.

Mamelis (Vaals) St. Benedictusberg:

Elke dag: 5.00 uur metten en lauden

7.30 uur priem

9.30 uur terts en hoogmis

12.15 uur sext

14.00 noon

17.00 uur vespers

20.30 uur completen

Stiphout, (bij Helmond) St. Trudokerk.

Elke 3e zondag van de maand: Hoogmis.

Aanvang: 10.00 uur.

Tweede Kerstdag: Hoogmis.

Aanvang: 10.00 uur.

UIT HET KOOR GEKLAPT

Zoals U in het begin van deze uitgave hebt kunnen lezen wordt er vanaf nu een nieuwe serie gepubliceerd onder de titel: "Uit het koor geklapt".

De redactie laat hierin koren aan het woord die Gregoriaans zingen en zodoende wat kunnen vertellen over hun werkwijze, geschiedenis, etc.

Het is de bedoeling dat in elk nummer van "Kerkoraal" een dergelijk artikel opgenomen wordt.

Wanneer U in een Gregoriaans koor zingt en graag hebt dat zo'n artikel ook over uw koor in "Kerkoraal" verschijnt dan kunt U dit artikel opsturen naar het redactieadres: Burg. van Houtlaan 32, 5701 GH Helmond.

Wij zorgen ervoor dat het gepubliceerd wordt.

Ook aankondigingen van concerten of evenementen met betrekking tot het Gregoriaans worden graag door ons opgenomen.

LEZING GREGORIAANS

Op 10 februari 1983 geeft de heer L.E.H. de Sutter een lezing over het onderwerp:

Het Gregoriaans als inspiratiebron bij Volkslied, Kerklied en Concertmuziek.
Stadsbibliotheek te St. Niklaas (B), Aanvang: 20.00 uur.

WARD CENTRUM NEDERLAND

muziek-pedagogisch instituut

VERZORGT

KURSUSSEN IN HET KADER VAN DE WARD-OPLEIDING

KURSUSSEN GREGORIAANS VOOR KOORZANGERS EN DIRIGENTEN

EEN GRATIS "INFORMATIE-BULLETIN"

Inlichtingen bij:

Ward Centrum Nederland

Willem Prinzenstraat 43

5701 BC Helmond

Tel. 04920 - 45597

